

Anadolu Selçuklu Medreselerinin Yapısal ve Mekânsal Özellik Bağlamında Değerlendirilmesi: Konya Sırçalı Medrese Örneği

Dr. Emine YILDIZ KUYRUKÇU

Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Mimar Muzaffer Yerleşkesi, Karatay, Konya, Türkiye. e-mail:mimar-emine@hotmail.com

ÖZET

Geçmişten günümüze Konya, pek çok uygarlığın oluşumuna sahne olmuş, ev sahipliği yapmış ve önemli ölçüde tarihi eserleri koruyabilmeyi başarmış bir kenttir. Anadolu Selçuklu devletine başkentlik yapan ve her dönem önemini koruyan Konya kentinde, Selçuklu dönemine ait çok sayıda dini, askeri ve sivil yapı inşa edilmiştir. Konya'daki sivil yapılar içinde tedris (öğretim) yapılan medreseler ise yerleşim merkezlerinin en anıtsal örnekleridir. 1242 yılında Selçuklu Emiri Bedreddin Muslih tarafından yaptırılan ve ismini çini süslemelerinden alan Sırçalı Medrese, plan düzeni, taş işçiliği ve tezyinat özellikleriyle Anadolu Selçuklu sanatının en gösterişli yapılarından biridir. Sırçalı medrese, özgün ve farklı mimarisiyle günümüze ulaşan tek açık avlulu medrese örneği olmasından dolayı kültürel miras olarak korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken bir yapıdır.

Bu çalışmada Konya Sırçalı Medrese'nin plan şeması, yapım tekniği, malzemesi ve bezeme özellikleri analiz edilmiş, güncel durumu değerlendirilmiştir. Bu amaçla öncelikle plan şemaları bakımından Anadolu Selçuklu Medrese mimarisi analiz edilmiş, alan çalışmasında ise açık avlulu plan tipine örnek Sırçalı medrese'nin mimari özellikleri, geçirdiği değişimler ve günümüzde özgün durumunu ne kadar koruduğu analiz edilmiştir. Çalışmanın, Anadolu Selçuklu medreselerinin yapısal ve mekânsal özelliklerinin tanımlanmasına katkı sağlayacağı açıktır. Elde edilen verilerle Konya'nın önemli anıtsal yapılarından olan Sırçalı Medrese ile ilgili kültürel bir envanter oluşturularak, bu kültürel mirasın kent belleğinde diri tutulması ve gelecek nesillere aktarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Medreseleri, Medrese Mimarisi, Sırçalı Medrese, Kültürel Miras, Konya

Evaluation of Anatolian Seljuks Madrasahs within the Context of Structural and Spatial Characteristics: The Case of Konya Sırçalı Madrasah

ABSTRACT

From the past to the present, Konya is a city that has witnessed the emergence of many civilizations, hosted and significantly succeeded to maintain historical monuments. The city of Konya, which maintains its importance in every period, was the capital of the Anatolian Seljuk State, and many military, religious and civil/social structures were built during the period. Madrasahs, which are educational and health structures as the civil buildings in Konya, are the most monumental examples of settlement centers. One of these, Sırçalı Madrasah, which was built by Seljuk's Emir Bedreddin Muslih in 1242 and is named after its tile ornaments, is one of the most spectacular buildings of the Anatolian Seljuk art with its layout, stonework and ornamental features. Since Sırçalı madrasah is the only example of madrasah that is extant with its unique and distinctive architecture, it is a structure that should be protected as a cultural heritage and transferred to the next generations.

In this study, plan scheme, construction technique, material and decoration characteristics of Konya Sırçalı Madrasah were analyzed and its current condition was evaluated. For this purpose, the architecture of the Anatolian Seljuk Madrasah was analyzed in terms of plan schemes. In the field study, architectural features, changes,

and to what extent Sırçalı Madrasah, which is an example of the open courtyard plan type, preserved its original condition was analyzed. It is obvious that the study will contribute to the description of the structural and spatial characteristics of the Anatolian Seljuk madrasahs. With the data obtained, it is aimed to keep this cultural heritage alive in the memory of the city and transfer it to the next generations by creating a cultural inventory related to Sırçalı Madrasah which is one of the important monumental structures of Konya.

Keywords: Madrasah of Anatolian Seljuks , Madrasah architecture, Sırçalı Madrasah, Cultural heritage, Konya

1. GİRİŞ

1071 senesinde yapılan Malazgirt Savaşı'ndan önce Anadolu'ya keşif hareketleri düzenleyen ve Anadolu'yu tanıyan Büyük Selçuklular, bu savaş sonucu Anadolu'nun büyük bir kısmı ile birlikte Konya'yı da ele geçirmişler ve bölgede uzun süren Bizans hâkimiyetini sonlandırmışlardır. Coğrafi konum ve stratejik olarak önemli olan Konya, 1096 yılında I. Kılıçarslan tarafından başkent yapılmış, bu sebeple Anadolu'nun Türkleşmesi ve müslümanlaşması hız kazanmıştır (Merçil, 2002; Doğan, 2010). Orta Anadolu'da her alana etkin bir şekilde nüfus eden Selçuklu Devleti, fetih ettikleri bölgelere yerleşmiş, bunlardan biri olan Konya'da 1077-1243 yılları arasında Selçuklu Çağı yaşanmıştır (Kuban,1981).

Anadolu Selçuklu mimarisi, geliştirdiği mimari üslup ile Türk mimarisinin önemli dönemlerinden birini oluşturmaktadır. Anadolu'da Türkler Orta Asya'dan miras aldıkları sosyo-kültürel kimliklerini İslam anlayışıyla sentezleyerek fetih ettikleri bölgelerde bu sentezin izlerini taşıyan cami, medrese, han, hamam, kervansaray gibi birçok anıtsal yapılar ortaya koymuşlardır. Anadolu Selçukluları kentte birçok özgün sivil mimari eser bırakmıştır, bunlardan en özgünleri medreselerdir. Anadolu Selçuklular döneminde Konya'da sayısı 20'den fazla medrese inşa edilmiş, bu medreselerden günümüze gelen ve dönemin özgün örneklerinden olan medreseler; Sırçalı Medrese, Karatay Medresesi, İnce Minareli Medrese ve Ali Gav Medresesi'dir.

Özgün ve farklı mimarisiyle çalışma alanı olarak seçilen Sırçalı Medrese, 1242-1243 yıllarında fıkıh ilmi okutulmak üzere Bedreddin Muslih tarafından yaptırılmıştır (Erdemir, 2002). Yapı açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, iki eyvanlı ve iki katlı plan tipiyle Konya'daki günümüze ulaşan tek medrese örneğidir. Medrese daha çok avluyu kuşatan eyvanlar ve revakların firuze renkli sırlı ve sırsız tuğla ile çini mozaik tekniğindeki firuze ve kobalt mavisi çinileriyle tanınır. Çinilerinin zenginliği ve çeşitliliğinden dolayı yapı "Sırçalı Medrese" adıyla ünlenmiştir. Bu çalışma kapsamında; Konya'da Selçuklu Döneminin en önemli eserlerinden olan Sırçalı Medrese, farklı plan şeması ve bezemelerinden dolayı seçilmiştir. Sırçalı medresenin kent içindeki konumu, planı (tipolojisi), malzeme-tekni ve bezeme özellikleri tartışılmış, geçirdiği tadilat-tamiratlar, günümüzdeki durumu analiz edilmiştir.

Bu amaçla çalışmada öncelikle Anadolu Selçuklu medrese mimarisi ve tipolojileri incelenmiştir. Ardından Sırçalı Medrese'nin tipolojisi, mimari özellikleri, geçirdiği değişimler ve günümüzde özgün durumunu ne kadar koruduğu analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde ise yapının güncel işlevine uygunluğu ve özgün değerini koruyup koruyamadığı değerlendirilmiştir. Analiz çalışmasında veriler toplanırken öncelikle Anadolu Selçuklu dönemi medreselerinin genel mimari özellikleri ile seçilen medresenin mimari özelliklerinin anlaşılması için literatür taraması yapılmıştır. Sonrasında yapıyla ilgili planlara, raporlara, eski görsellere ulaşılmış ve yerinde fotoğraflar çekilerek gözlem ve görüşmeler yapılmıştır.

2. ANADOLU SELÇUKLULARDA MEDRESE MİMARİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİNİN TİPOLOJİK OLARAK SINIFLANDIRILMASI

Türklerin Anadolu'ya gelişinden itibaren bu coğrafyada birçok medresenin yapıldığı görülmektedir. Anadolu Selçukluları, Anadolu'da bir şehri fethettiklerinde ilk iş olarak cami, medrese, zaviye inşa ederek tüccarları, din adamlarını ve Türk nüfusu buralara yerleştirmişlerdir (Yıldız, 1989). Hâkim olunan bölgede ortak doğrular ve hedefler çerçevesinde birlik sağlamayı da amaçlamışlardır. Bu nedenle hâkim oldukları bölgelerde Müslümanlığın yayılması ve devamlılığının sağlanması için çalışmalar yapmışlardır. Özellikle din eğitimi veren kurumlar bu dönemlerde önem kazanmıştır. Yapılan camilerle, mektep, medrese, darüşşifa, hamam, han ve kervansaraylarla bölgede Müslümanlığı yaymayı amaçlamışlardır (Kemaloğlu, 2015: 91). Anadolu'da kurulan ilk medreseler de bu imar ve iskân politikaları sonucu ortaya çıktığı bilinmektedir (Semerci, 2017). Medrese kelimesi, Arapça "de-ra-se" kökünden gelmektedir. Kelime anlamı olarak "ders verilen yer"dir. Medreselerin İslam medeniyetinde eğitimin verildiği, orta ve yükseköğretimin yapıldığı birimler olarak yaygınlaşmasında Büyük Selçuklu Devleti'nin payı büyüktür (Çatakoğlu, 2002: 10).

Medreseler ilk olarak sadece eğitimin verildiği bir kurum olarak ortaya çıkmış ve zamanla bütün ihtiyaçlara cevap verebilecek külliye haline dönüşmüştür. İslam dünyasında ve Ortaçağ Anadolu'sunda medreselerin tüm ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanmaktadır. Medreselerin işleyişi tüzük niteliğinde düzenlenen vakfiyelerle belirli bir kurala bağlanmıştır (Kuran, 1969; Ünan, 2006; Yüksel, 2006). Bu bağlamda medreseler ile günümüzde yaygınlaşan özel/vakıf üniversiteleri arasında paralellik kurmak mümkündür. Anadolu Selçuklu medreselerinde bir alanda ihtisaslaşma gözlenmektedir. Medreseler ihtisas konularına göre "*darülhadis*", "*darülkurra*", "*darülhüffaz*" gibi çeşitli dini eğitimler vermektedir. Ayrıca mantık, felsefe, fıkıh, kozmoloji, astronomi, matematik, geometri, cebir ve kimya eğitimi de önem taşımaktadır (Fazlıoğlu, 2001).

Anadolu Selçuklu medreselerinde formun belirlenmesinde ve binanın şekillenmesinde ana unsur avludur. Derslikler, odalar, türbe, mescit avlu etrafına yerleşmiştir. Medreselerdeki bina elemanlarını, portal (taçkapı), avlu, eyvan, türbe, kışık dersane, hücre (öğrenci odaları) olarak ele alabiliriz. Anadolu Selçukluları, açık ve kapalı avlulu olmak üzere iki tipte inşa ettikleri medreselerinin her iki grubunda da eyvanı ayrı bir gelişme çizgisi içinde, tipoloji yaratacak şekilde kullanmışlardır (Aslanapa, 1973). Anadolu Selçuklu döneminde yapılmış medreselerin yapısal olarak inşa edilmesindeki en önemli etkenlerin başında iklim şartları gelmektedir. Diğer baskın etken ise bulunduğu çevredeki yapı elemanlarının etkisidir. Medreseleri plan bazında incelediğimizde ise yukarıdaki etkenleri de göz önünde bulundurarak sıcak iklim yaşandığı bölgelerde açık avlu planı, soğuk iklimin yaşandığı bölgelerde ise genellikle kapalı avlulu geleneksel medrese planı tercih edildiği ve yöresel malzemelerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Türkiye'nin en sıcak kentleri olan Diyarbakır, Mardin ve çevresindeki medreselerde açık ve büyük bir avlu tercih edilirken, Tokat, Niksar ve Konya gibi merkezlerde karasal iklimin yaşanması nedeniyle bazı medreselerde avluların üzeri kapatılmıştır. Anadolu Selçukluları devrinde ise her iki tip medrese de kullanılmış ve geliştirilmiştir.

2.1. Açık Avlulu Medreseler

Açık avlulu medreseler, plan kurgusu bakımından ortada bir açık avlu, avlunun etrafına dizilmiş eyvanlar ve değişik işlevlere sahip (öğrenci odaları, dersane, mescit, türbe vb.) odalardan oluşur. Açık avlulu tipin avlusu ise genellikle giriş eksenini itibarıyla uzunlamasına dikdörtgen biçimindedir. Plan aksı ve simetrik düzenleme büyük eyvana göre şekillenmiştir. Ana eyvan iki katlı medreselerde iki kat boyunca yükselmektedir. Planlamada eyvanlar sivri ya da beşik tonoz örtülü olup, avluların ortasında çoğunlukla havuz yer alır. Avlunun zemini genelde toprak olarak, doğal haliyle bırakılmıştır. Bütün simetrik kurgularına ve eyvanın mekânsal egemenliğine karşın planlarına işlevsellik hâkimdir. Odaların planlaması işlevlerine bağlı olarak simetrik dizimlerden kolayca uzaklaşmıştır.

Tek veya iki katlı olan bu tip medreseler eyvan sayısı ve revak düzenine göre farklılıklar gösterir. *Bir eyvanlı plan şeması*, sadece kapalı avlulu medreselerde kullanılmıştır. En azından bu gün mevcut olan açık avlulu Anadolu Selçuklu medreselerinde tek eyvanlı plan şeması bulunmamaktadır.

İki eyvanlı plan şemasına sahip olanlar; *Kayseri Honat*, *Tokat Gök Medrese* ve *Konya Sırçalı Medrese*'dir. Adını içindeki çini mozaik bezemelerinden alan 1242 tarihli *Konya Sırçalı Medrese*, simetrik bir plana sahip, iki katlı, iki eyvanlı doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Medresenin doğu cephesinde beden duvarlarından dışa taşkın taç kapısı anitsal ve göz alıcıdır. Taç kapının iki yanında kare planlı birimler yer alır ve üstleri tonoz ile örtülmüştür. Taç kapının kuzey yönünde Bedreddin Muslih'in türbesi yer almaktadır. Kare planlı ve iki katlı türbeye iki basamaklı merdivenle çıkılır. Taç kapıdan üzeri beşik tonozlu eyvanla avluya geçilir. Kuzey ve güneyde sıralanan dörder adet öğrenci hücresi yer almaktadır.

Üç eyvanlı plan şeması Ümmühan Hatun ve *Seraceddin Medreselerinde* karşımıza çıkar. Ancak bu medreselerde eyvan-avlulu düzeninde bir simetri bulunmaz. Bunlardan Seraceddin Medresesi; açık avlulu, 3 eyvanlı, tek katlı, 4 yönden revaklı bir plana sahiptir. Giriş kapısının tam karşısında beşik tonozlu ana eyvan yer almaktadır. Ana eyvanın iki tarafında büyük odalar bulunmaktadır. Yine bu eyvanın sağ ve solunda iki küçük eyvan yer almakta ve bunları kapıya doğru sıralanan odalar takip etmektedir (Şekil 1).

Konya Sırçalı Medrese (İki katlı)

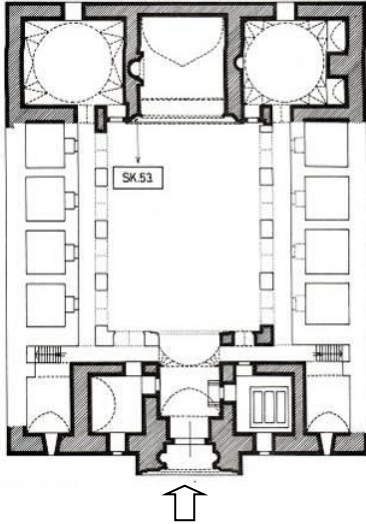
Kayseri Seraceddin Medrese (tek katlı)

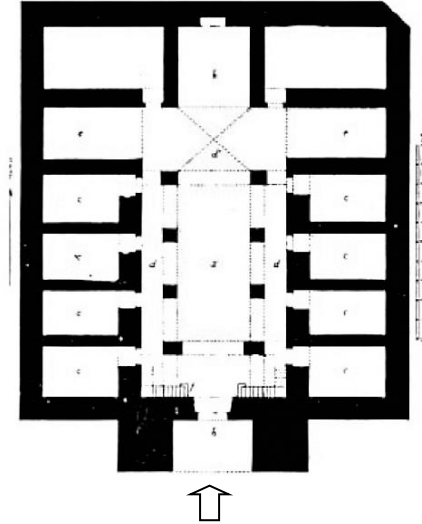
Konya Sırçalı Medrese İç Avlu

Kayseri Seraceddin Medrese İç Avlu

İki katlı, iki eyvanlı Konya Sırçalı
Medrese'nin zemin kat plan şeması

Tek katlı, üç eyvanlı Kayseri Seraceddin
Medrese'nin zemin kat plan şeması

Şekil 1. İki ve üç eyvanlı açık avlulu medreseler

Açık avlulu medreselerde *dört eyvanlı plan şeması* daha çok görülür. *Kayseri Sahibiye Medresesi*, *Erzurum Çifte Minareli Medrese*, *Sivas Gök Medrese*, *Sivas Çifte Minareli Medrese* dört eyvanlıdır. Açık avlulu medreselerin en büyüğü 1253 tarihli *Erzurum Çifte Minareli Medrese*'dir. İki katlı binanın avlusunun etrafında revaklar, eyvanlar arasında ise öğrenci odaları yer alır. Bütünüyle kesme taştan yapılmış yapının ön cephesinin ve taç kapısının taş işçiliği görkemlidir. Medreseye adını veren sırlı tuğla ve mozaik çiniyle yapılmış minarelerin sağ tarafındakinde taş çerçeveler içinde Selçuklu'nun simgesi olan çift başlı kartal görülür. 1271 yılında inşa edilen *Sivas Gök Medrese* doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu iki yönden revaklı, dört eyvanlı, tek katlı bir yapıdır (Kuran, 1969; Sözen, 1970; Bilget, 1989). Avlunun kuzey ve güneyinde altışar öğrenci odası yer alır. Giriş eyvanının kuzeyinde mescit bulunur. Medresenin taç kapısı çifte minareli düzenlenmiştir. Giriş eyvanının sağındaki mescidin ve iki yan eyvanın firuze renkli çinileri bu medreseye Gök medrese adının verilmesinde etkili olmuştur. Mermer kaplı taç kapının girişinin üzerinde mukarnaslı kavsara bulunur. Taçkapı, Selçuklu taş süslemesinin en önemli örneklerinden biri olması açısından önemlidir (Şekil 2).

Erzurum Çifte Minareli Medrese

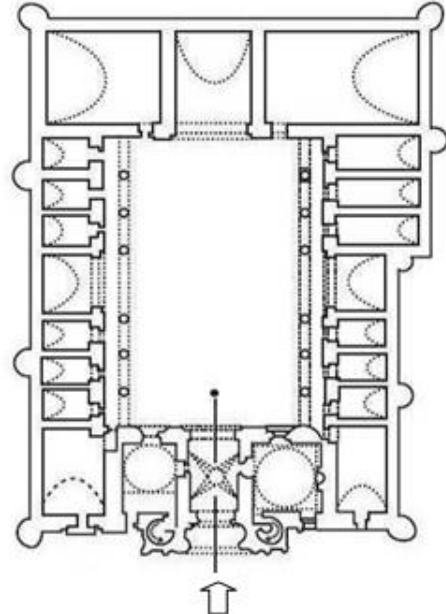
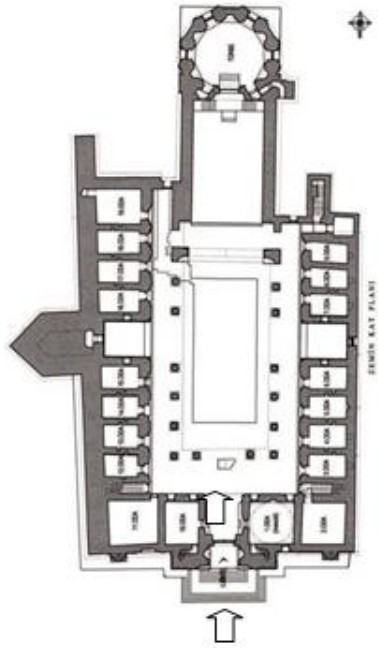
Sivas Gök Medrese

Erzurum Çifte Minareli Medrese İç Avlu

Sivas Gök Medrese İç Avlu

İki katlı, dört eyvanlı Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin zemin kat plan şeması

İki katlı, dört eyvanlı Sivas Gök Medrese'nin zemin kat plan şeması

Şekil 2. Dört eyvanlı açık avlulu medreseler

2.2. Kapalı Avlulu Medreseler

Anadolu'da açık avlulu medreselerden önce ortaya çıkan kapalı avlulu medreselerde ortadaki kare avlunun üzeri kubbe ile örtülür. Avlunun etrafında revaklar, eyvan ve hücre gibi mekânlar bulunur. Kapalı avlulu medreseler, plan ve kurguları bakımından Orta Asya Türk evlerine benzemektedir. Anadolu'da görülen en eski tarihli medreseler bu tipten olup Danişmentliler ve Artuklular döneminden kalmadır (Usta, 1994).

Açık avlulu medreseler ile kapalı medreseler arasında tamamen farklı mekân etkisi vardır. Kapalı avlulu medreseler, orta avlunun kubbe ve tonozla örtülmesinden meydana gelmiştir. Yapının egemen mekân ögesi eyvan yerine, ortadaki kubbeli mekândır. Kapalı avlulu medreselerde avlu boyutlarını istenildiği kadar büyütme olanağı yoktur. Kubbe çapı medrese büyüklüğünü sınırlayıcı bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Koroğlu, 1999). Kapalı avlulu medreselerde, avluda yer alan merkezi kubbe eski dönemlerde oda duvarlarına, daha sonra revakların taşıyıcı sütunlarına ya da kemerli ayaklara bindirilmiştir. Türklerde gök kubbe sembol olduğu için kapalı avlulu medreselerde avlu

üzerinde kubbe kullanılmış ve kubbe altında yer alan havuz ile yer-gök temaları ile ilişkiler kurulmuştur (Demircioğlu, 1997).

Kapalı avlulu, tek eyvanlı plan şemasının destekli revaklı ve tek eyvan plan tipine örnekler Isparta'da *Atabey Ertokuş Medresesi*, Konya'da *Ali Gav Medresesi'dir*. Kapalı avlulu, desteksiz revaksız biçimde, tek eyvanlı örneklerin en görkemli uygulamaları; Konya'da *Karatay Medresesi* ve *İnce Minareli Medrese'dir*. Tek katlı bir medrese olan *İnce Minareli Medrese*; adını, kuzey-doğu köşesindeki minaresinden almaktadır. Minaresinin gövdesindeki yivler sırlı ve normal tuğla ile dekore edilmiştir. Medresenin geometrik süslemelerle benzersiz bir cephe kompozisyonu oluşturan portalinden geçip medreseye girildikten sonra üstü merkezî kubbeli avlunun iki tarafında sıralanan odalar grubu, ana eyvan ve ders yapılan kubbeli odalar bulunmaktadır. Merkezî kubbe içten firuze ve koyu mavi tonlardaki çinilerle süslenmiştir. Medresenin yanında tek kubbeden oluşan kare mekânli mescit bölümü bulunmaktadır.

Afyon Çay Medrese, Anadolu Selçuklu medreseleri içinde revaksız avlusu kubbe ile örtülü, iki eyvanlı ve tek katlı olanlar grubuna girer. Malzemesi kesme ve moloz taş ile tuğladır; süslemede çini mozaik kullanılmıştır. Düzgün ve iyi cins beyaz taştan örülmüş cephesinin ortasında yer alan taç kapısı ile dikkati çeker. Giriş eyvanından ulaşılan ortadaki avlunun üzeri Türk üçgenleriyle geçilen kubbe ile örtülüdür. Karşıdaki ana eyvanın iki yanında birer kubbeli oda yer alır; bunlardan batıdaki de ayrıca ocak vardır. Doğu ve batıdaki yan kanatlar boydan boya tonozlu, dikdörtgen koğuşlar halindedir. Batıdaki çeşmeyle simetrik kare planlı bölümün alt katı yıldız tonozla örtülüdür; buranın türbe olma ihtimali varsa da içinde herhangi bir mezar veya lahit izi bulunmamaktadır. Üstteki kubbeli odanın cepheye açılan iki penceresi ve mihrabı vardır (Şekil 3).

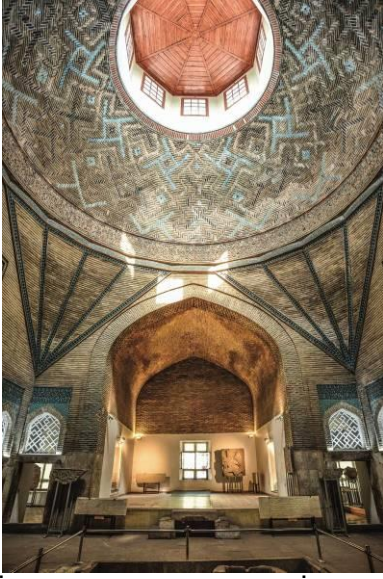
Kapalı avlulu Anadolu medreselerinin ilk örneklerinden biri olan *Tokat Yağlıbasan Medrese*, moloz taştan yapılmış olup revaksız ve üç eyvanlı plan şemasına sahiptir. Avluyu örten 14 m çapındaki kubbenin ortası açık olup, tromplarla orta avlunun duvarlarına oturmaktadır. Yanlarda küçüklü, büyüklü tonozlu odalar, giriş eyvanının karşısında mescit ve dersane işlevindeki ana eyvan yer alır. Dört eyvanlı Kırşehir *Cacabey Medresesi* kapalı medrese tipinin plan şeması itibariyle pek çok özellikler gösteren bir örneğidir. Medresenin kapalı avlulu ve dört eyvanlı olması, onu diğerleri arasında farklı kılmıştır. Yapı taştan inşa edilmiştir. Sadece arka cephede müstakil bir yapı olarak yükselen minarenin kürsü üstündeki kısmı tuğladan yapılmıştır. Giriş kısmıyla birlikte dört eyvanlı merkezi bir plan tipine sahiptir. Avlu kubbe ile örtülüdür. Kuzeydoğu köşedeki oda da türbe bulunmaktadır (Şekil 4).

İnce Minareli Medrese/tek katlı

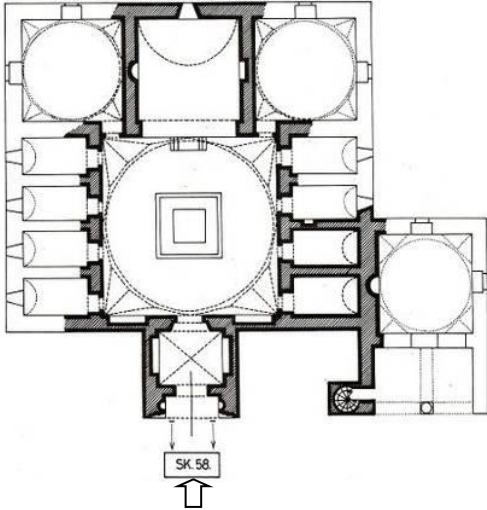
Afyon Çay Medrese

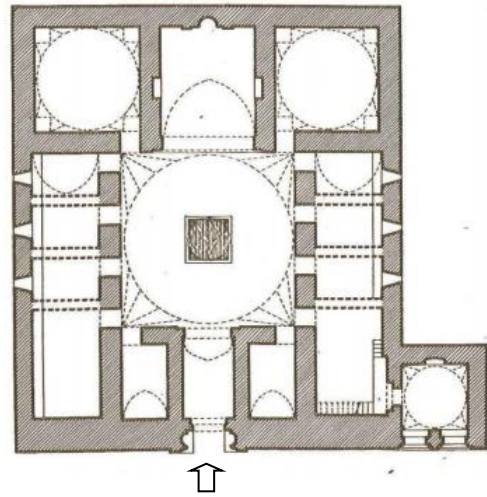
İnce Minareli Medrese İç Avlu

Afyon Çay Medrese İç Avlu

Tek katlı, tek eyvanlı İnce Minareli Medrese'nin plan şeması

Tek katlı, iki eyvanlı Afyon Çay Medrese'nin plan şeması

Şekil 3. Tek ve iki eyvanlı kapalı avlulu medreseler

Tokat Yağbasan Medrese

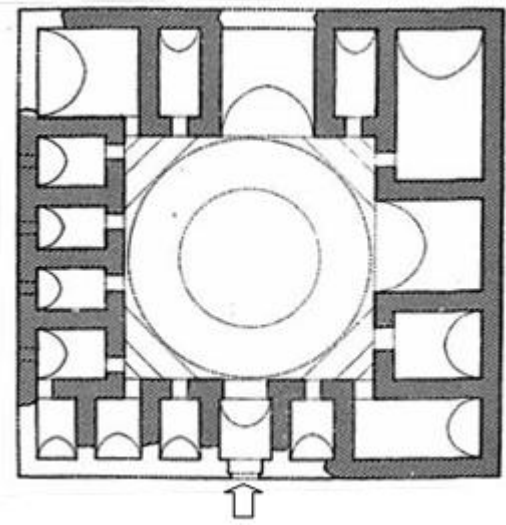
Kırşehir Cacabey Medresesi

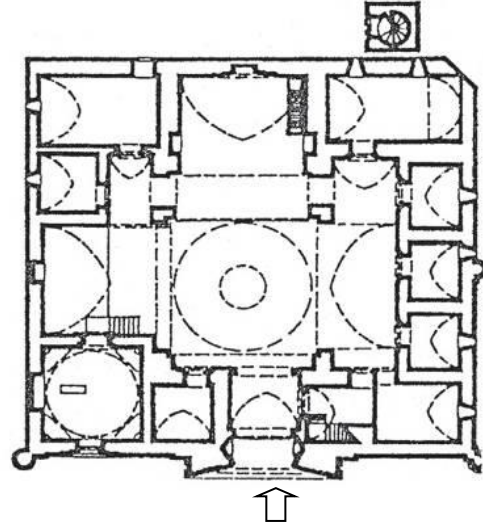
Tokat Yağibasın Medrese İç Avlu

Kırşehir Cacabey Medresesi İç Avlu

Üç eyvanlı Tokat Yağibasın Medrese'nin
zemin kat plan şeması

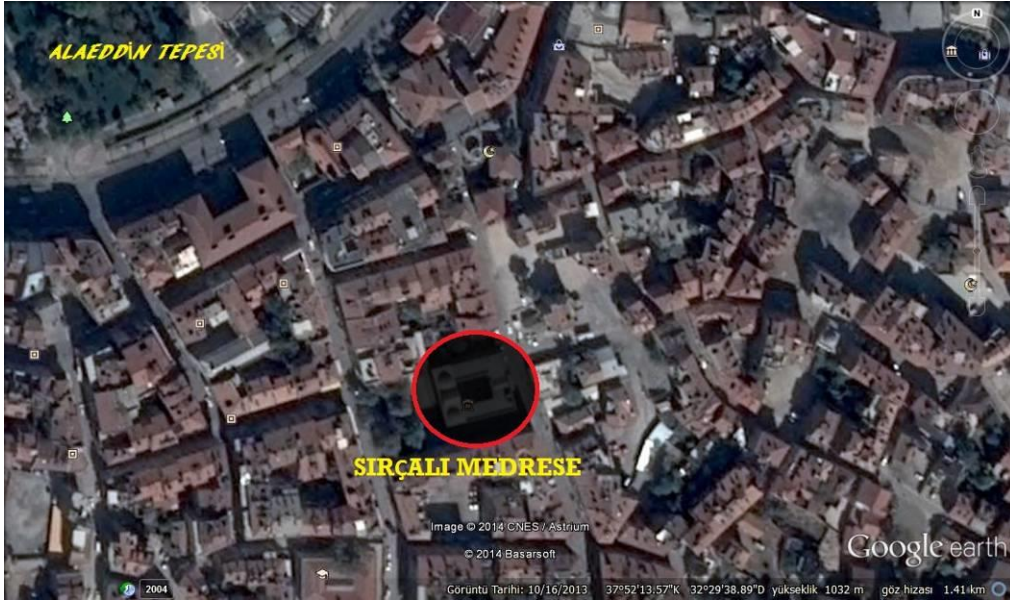
Dört eyvanlı Kırşehir Cacabey Medrese'nin
zemin kat plan şeması

Şekil 4. Üç ve dört eyvanlı kapalı avlulu medreseler

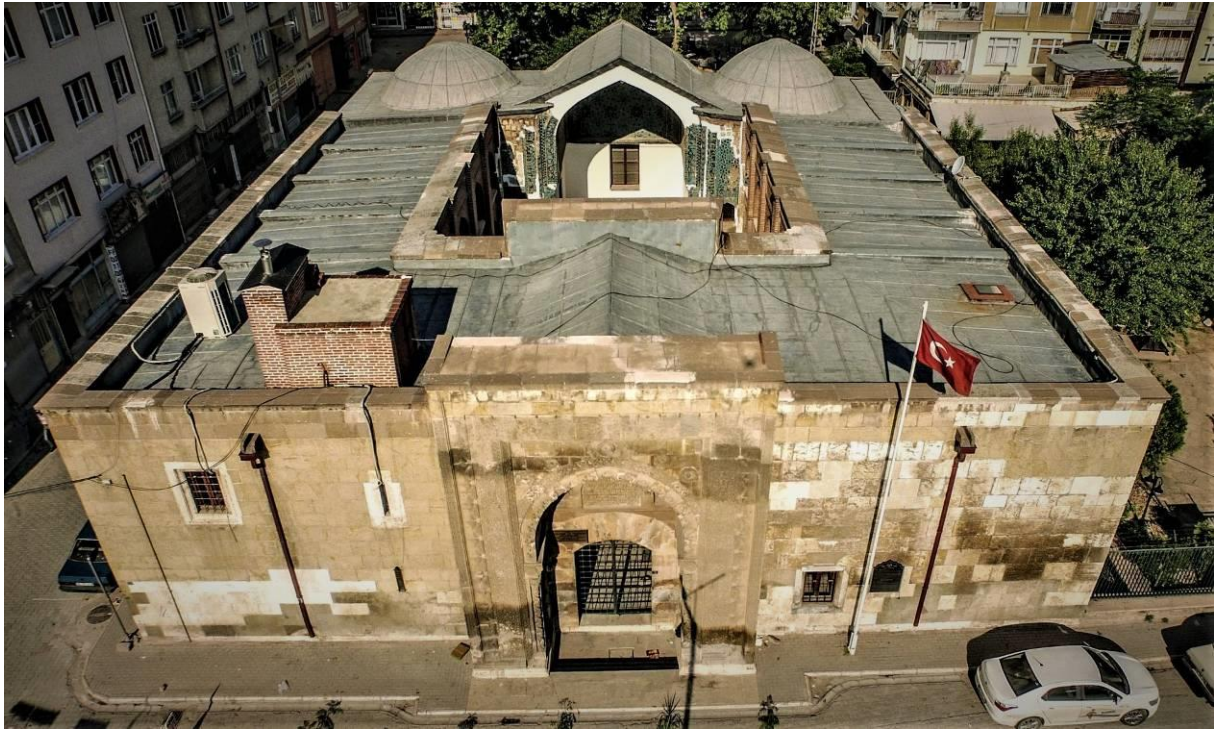
3. KONYA SIRÇALI MEDRESE'NİN TARİHİ VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ

3.1. Yapının Mimarisi ve Tezini

Sırçalı Medrese, Konya İli, Meram İlçesi, Sahibiata Mahallesi, Sırçalı Medrese Caddesi üzerinde Alâeddin Tepesi'nin güneyinde yer almaktadır. Medrese'nin iki tarafında (doğu ve güney) yol, batısında park, kuzeyinde ise Konya'daki ilk Hristiyan mabetlerinden olan *katakomp* bulunmaktadır (Şekil 5 ve 6).

Şekil 5. Sırçalı Medrese'nin hava fotoğrafı

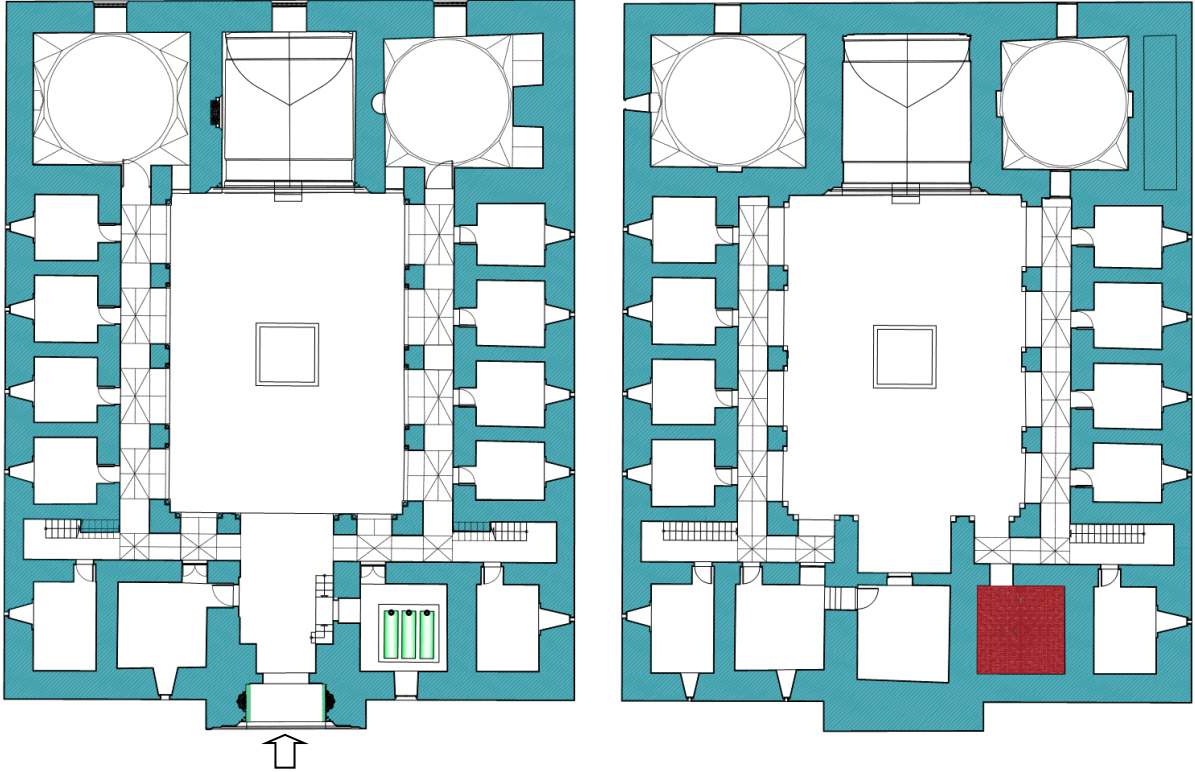

Şekil 6. Sırçalı Medrese'nin genel görünümü

Sırçalı Medrese, iki eyvanlı medrese tipinin gerek mimari gerekse tezyinat bakımından oldukça gelişmiş bir örneğidir. Tamamıyla simetrik, dengeli bir planı vardır. Medresenin her tarafı çinilerle kaplıdır. Orta Anadolu'da "çini" ye "sırça" denilmektedir. Zaten binaya "Sırçalı" adının verilmesi de bu yüzdendir (Kuran, 1969). Vaktiyle tamamı çinilerle kaplı olan yapının bugün yalnız batı eyvanında, türbe tavanında, revakları taşıyan ayaklarda, kubbeli odaların pencere üstlerinde ve ana eyvanında çini bezeme kalmıştır.

Sırçalı Medrese doğu - batı doğrultusunda 17 × 30,50 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahiptir. Yapı açık avlulu plan şemasına sahip olup, avlusu üç yönden revaklı, iki eyvanlı ve iki katlı bir yapıdır. Doğu - batı yönünde dikdörtgen planlı avluyu kuzey ve güneyinde simetrik dizilen dörderden sekiz, batı ekseninde ana eyvan (mescit) ile bitişiğinde kare planlı ve kubbeli dersane odaları, doğu ekseninde giriş eyvanı ile bitişiğindeki ikişer mekân

kuşatır. Giriş eyvanının kuzeyine bitişik Bedrettin Muslih türbesi yer alır (Şekil 7) (Doğan, 2013). Türbede üç mezar vardır. Muhtelif tarzdaki rivayetlere nazaran bu mezarlardan biri Bedrettin Muslih'e, diğerleri de ailesi efradına aittir (Özlük, 2008). İkinci katta öğrenci odaları, bölüntüsüz doğu - batı yönünde dikdörtgen planlı koridorlara dönüşmüştür. Yapının dış duvarlarında taş, iç mimaride ise tuğla malzeme kullanılmıştır.

Şekil 7. Sırcalı Medrese Restitüsyon Zemin ve Üst kat planı (Konya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi)

Medresenin taç kapısı Konya'daki diğer medreselerde de olduğu gibi doğu cephede yer almaktadır (Şekil 8). Kenger başlıklı sütunçelere dayanan taç kapının kemeriyle dikdörtgen dış çerçeve arasındaki bölüm bitki ve geometrik motiflerle süslenmiştir. Kapalı yıldız formlarıyla rûmî ve palmetlerden oluşan bu süslemeler Anadolu Selçuklu taş işçiliğinin zengin örneklerindedir. Derin nişin iki yanındaki mihrabiyelerde zikzak desenli sütunçeler, mukarnaslı kavsaralar ve yıldız kollarından örülen geometrik tezyinat dikkat çeker (Şekil 9).

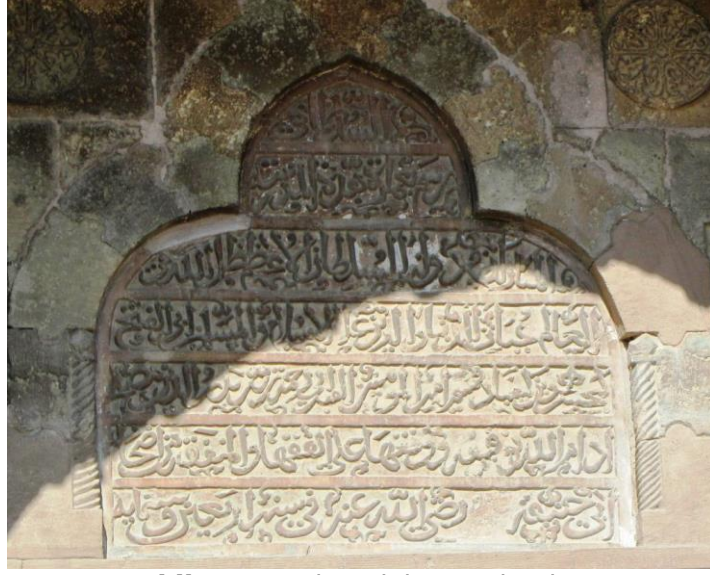
Şekil 8. Taç kapı

Şekil 9. Taç Kapı Mihrabiyeleri

Taç kapıda basık kemerli giriş kapısının üzerinde Arapça sülüsle yazılmış, yedi satırlık inşa kitabesi bulunur (Şekil 10). Bu kitabeden medresenin II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) döneminde 640 H./1242- 1243 M. yılında "Bedreddin Muslih" tarafından Hanefi mezhebine göre hareket eden fıkıh âlimleri ve talebeleri için yaptırıldığı okunmaktadır (Huart, 1895; Akok, 1969; Kuran, 1969; Duran, 2001; Erdemir, 2002). Medreseyi

yaptıran Bedreddin Muslih Selçuklu Sultanı II. Alâeddin Keykubad'ın (1249- 1254) lalası/atabeyidir (İbn Bibi, 1996). Banisine izafeten asıl adı "Muslihiye Medresesi"dir.

Şekil 10. Taç kapıdaki inşa kitabesi

Bu kitabe medresedeki eğitim türü, eğitici ve öğrencilerde aranan özellikleri belirtmesi açısından ilginçtir. Örnekte daha medreseye girmeden kapısının üzerine "Hanefî mezhebine uygun fıkıh âlimleri ve talebeleri için yaptırıldı" ifadesinin yazılması, yapının Fıkıh/İslam hukuku eğitimi vereceği ve yalnızca Hanefî mezhebinden olanlara hizmet edeceğini açıklamaktadır (Doğan, 2013).

Medresenin ana eyvan kemerinin iç yüzeyinde ikinci bir kitabe mevcuttur (Şekil 11). Bu kitabeye göre çini ustası "Muhammed bin Muhammed bin Osman el-benna'el-Tusî" dir. Tuslu Muhammed'in yapının hem mimarı, hem de çini ustası olduğu kabul edilmektedir (Akok, 1969; Meinecke, 1968; Sönmez, 1989; Bayburtluoğlu, 1993).

Şekil 11. Ana Eyvan İç Kemerindeki Çini Kitabe

Taç kapıdan içeriye girildiğinde, geometrik bezemeli çoğu dökülmüş eyvanın tavanında çiniler bulunmaktadır. Eyvanın üstü üç kademeli olarak düzenlenmiştir. İlk iki kademe eyvan derinliğini oluştururken son kademe üst kata kadar yükselmekte, üst katta oluşan

oda ise avluya bakan bir pencere ile aydınlanmaktadır (Şekil 12). İlk kademede basık tonoz, ikinci kademede bursa kemeri ve son kademede sivri tonoz yer almaktadır. Üst katın tonozu kesme taşla, kemeri ise tuğlayla örülmüştür (Konyalı, 1964).

Şekil 12. Giriş eyvanı

Eyvanla ulaşılan dikdörtgen avlu, üç taraftan iki katlı kemerli revaklara sahiptir. Avlunun batısında ana eyvan, kışlık dersane odaları; kuzey ve güneyinde öğrenci hücreleri; doğusunda ise giriş eyvanı, türbe ve diğer servis mekânları yer almaktadır. Taş döşemeli avlunun ortasında ise havuz bulunmaktadır (Şekil 13).

Şekil 13. Açık Avlusu

Girişin karşısında yer alan ana eyvana üç basamakla çıkılmaktadır. Eyvanın kuşatma kemeriyle birlikte üst kısmı yıkılan tonozu tamir edilmiştir. Ana eyvanın güneydoğu duvarında yer alan mihrap nişinden dolayı bu mekânın mescit olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 14). Ana eyvanın üzeri sivri beşik tonozla örtülüdür. Ana eyvanın iç yüzeyi tamamen çini ile kaplanmıştır. Kemer ve duvar yüzeyini çini kitabe kuşağı sınırlamıştır. Eyvan kemerini iki kuşak halinde dolaşan nesih ayet kitabeleri; kıvrık dal, rumi ve palmet motifli zemin dolguları üzerine işlenmiştir.

Tezyinatıyla dikkat çeken yapının zengin sırlı tuğla ve mozaik çinili süslemeleri göz alıcıdır. Tamamı çinilerle bezeli olan yapının günümüzde yalnız batı eyvanında, revakları taşıyan ayaklarda, türbe tavanında ve ana eyvanında çini bezeme kalmıştır. Çinilerde patlıcan moru, firuze ve kobalt mavisi renkleri tercih edilmiştir.

Şekil 14. Ana eyvan ve mihrabı

Ana eyvanın güneyinde ve kuzeyinde, kışlık dersane olarak kullanılan kubbeli iki oda yer almakta olup bu odaların üzerini örten kubbelere geçiş Türk üçgeni ile sağlanmıştır. Bu odalar, avluya açılan ve batı duvarlarında yer alan pencereler ile aydınlatılmaktadır. Bu odalara revaklı kısımdan kemerli kapılarla girilmektedir (Yaldız, 2003). Avlunun kuzey ve güneyinde öğrenci hücreleri yer almaktadır. Dördü avlunun kuzeyinde, dördü avlunun güneyinde simetrik olarak sıralanmışlardır. Hücrelerin üstü sivri beşik tonozla örtülmüştür. Hücrelerin araları kalın taş kemerler ile bölünmüştür. Hücreler, kuzey ve güneye açılmış olan mazgal pencereler (Şekil 15) ve avluya bakan yüzeylerde kapıların üzerine açılmış olan basık kemerler ile aydınlanmaktadır.

Şekil 15. Hücreler ve hücreyi aydınlatan mazgal pencere

Medresenin biri kuzey, diğeri güney köşesinde olmak üzere, üzeri beşik tonozla örtülü iki adet servis mekânı bulunmaktadır. Bu servis mekânların önünde yer alan merdivenler ile üst kata ulaşılmaktadır. Üst kat plan şeması olarak bazı noktaları dışında alt katın hemen hemen aynısıdır. Avlu etrafındaki revakları taşıyan ayaklar, üst katta da aynen devam etmektedir. Üst katta zemin kattakinden farklı olarak bursa kemeri yerine sivri kemer kullanılmıştır. Revakların arkasında kalan hücrelerin de zemin katta olduğu gibi dörder adet olduğu bunlara açılan kapılardan anlaşılmaktadır (Şekil 16).

Şekil 16. İki katlı revaklar

3.2. Yapının Geçirdiği Tadilat - Tamiratlar ve Günümüzdeki Durumu

Sırçalı Medrese, muhtelif zamanlarda harap olmasından dolayı öğretim yapılamayacak duruma düşmüştür. Medrese, XVII. yüzyılda çok haraptır ve zaman zaman tamir görmüştür. XVII. yüzyıl içerisinde kubbesi çökmüş, XIX. yüzyıl sonlarında da ders verilemez hale gelmiştir. 1924 yılında çıkartılan Tevhidi Tedrisat Kanunu ile medrese kapatılmış ve uzunca bir müddet kullanılmamıştır. 1940'lı yıllara gelinceye kadar yapının üst katının hemen hemen hepsi, zemin katında medrese odaları, önlerindeki revaklar dâhil büyük bir kısmı yıkılmıştır. Medrese, 1955 yılında bir onarım geçirmiş (Kuran, 1969), 1961 yılından itibaren Konya Mezar Anıtları Müzesi olarak düzenlenmiş, 1985 yılındaki tadilat ile üst katı Konya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir. Yapı bugün alt katı müze, üst katı Konya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü olarak varlığını sürdürmektedir.

4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Bu çalışmada Anadolu Selçuklu döneminde yapılmış Sırçalı Medrese'nin plan şeması, yapım tekniği, malzemesi ve bezeme özellikleri analiz edilmiş, güncel durumu değerlendirilmiştir. Bu amaçla öncelikle plan şemaları bakımından Anadolu Selçuklu Medrese mimarisi analiz edilmiş, alan çalışmasında ise açık avlulu plan tipine örnek Sırçalı medrese'nin mimari özellikleri, geçirdiği değişimler ve günümüzde özgün durumunu ne kadar koruduğu analiz edilmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen Anadolu Selçuklu döneminde yapılmış medreselerin genel mimari özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- Medreselerin eyvan-avlu ilişkisine göre farklı mimari düzenlere sahip olduğu görülmüştür. Medrese yapıları kubbeli ve eyvanlı olmak üzere iki tip gelişim göstermiştir. Buna göre medreseler açık avlulu ve kapalı avlulu olarak bir ya da iki kat olarak planlanmıştır.
- Medrese planları incelendiğinde iklim koşullarının plan şemasında etkili olduğu sıcak iklim yaşandığı bölgelerde açık avlu planı, soğuk iklimin yaşandığı bölgelerde ise genellikle kapalı avlu planı tercih edildiği görülmektedir.
- Medreselerde avlu, çeşitli mekânları bir araya toplayan, binanın bir bütün olarak hizmet vermesini sağlayan bölümdür. Kapalı avlulu medreselerde avlu, kare veya kareye yakın bir dikdörtgen biçimindedir. Açık avlulu medreselerde ise dikdörtgen avlu ile uzun kenarlara daha çok öğrenci hücreleri yerleştirilmesi sağlanmıştır.

Avlunun etrafını kapalı avlulularda az olmakla beraber revaklar çevrelemektedir. Revakları sütun ve kemer dizileri oluşturmaktadır. Açık ve kapalı medreselerin çoğunda avlu ortasında bir havuz yer almaktadır.

- Geleneksel medrese mimarisinde Orta Asya evlerinden alınan bir başka unsur eyvandır. Erken Anadolu medreseleri ister açık avlulu ister kapalı avlulu olsun hepsinde eyvan vazgeçilmez bir eleman olmuştur (Demiralp, 1999). Medreselerde avluya anlam veren bir mimari eleman olarak kabul edilmektedir. Medreselerde ana eyvan girişin karşısına, diğer eyvanlardan büyük ve yüksek olarak yapılmıştır. Tek eyvanlı medreselerde eyvan girişin karşısında bulunur. Giriş eyvanı ve karşısına yerleştirilmiş ana eyvan iki eyvanlı düzeni oluşturur. Üç eyvanlı medreselerde dikey ekseninde ana eyvan, avlunun iki kenarında yan eyvanlar bulunur. Dört eyvanlı düzenlemede giriş eyvanı ve karşısına yerleştirilmiş ana eyvan ve iki yanda eşit büyüklükte yan eyvanlardan oluşur. Genellikle ana eyvan dersane olarak kullanılmasının yanı sıra, içinde bulunan mihrap nedeniyle, mescit olarak da kullanıldığı düşünülmektedir.
- Medreselerde avlunun iki yanında yer alan kapıları ve pencereleri avluya açılan öğrenci odaları yer almaktadır. Avlu etrafındaki öğrenci odalarının önünde revaklar yer alabilmektedir. Bu odalar dışarıya açılan mazgal pencerelerle aydınlanmaktadır.
- Medreselerde baniler kendi yaptırdıkları medrese içerisinde türbeye gömülürlerdi. Türbe, medresenin plan şemasında farklı yerlerde yer alabilmekte, avlunun ya da eyvanın yanında, avlunun gerisinde bulunabilmektedir.
- Medreselerde yapı malzemesi olarak genellikle yöresel malzemelerin kullanıldığı, taç kapılarda taş süslemelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Medreselerin giriş cephesi dışındaki dış cepheleri bezemesizdir. Döneme ait bütün yapı gruplarının giriş cephesinde taç kapının konumu ve düzenlemesi aynıdır. Medrese mimarisinin en önemli öğelerinden olan taç kapıların medrese girişinde öne doğru çıkıntılı bir şekilde zengin biçimde süslendiği çoğu kez kesme taştan, yoğun bezemeli ve anitsal olarak yapıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra ana eyvan ve avlu revaklarının yüzeylerinde de yoğun bir şekilde çini bezeme öğeleri bulunmaktadır.

Anadolu Selçuklu dönemi medreselerinin mimari özellikleri bakımından Selçuklu dönemindeki medreselerle aynı mimari özelliklerini taşıdığı görülmektedir.

Alan çalışmasında Anadolu Selçuklu döneminde Bedreddin Muslih tarafından 1242 – 1243 yılları arasında Konya’da inşa edilen Sırçalı Medresesi’nin planı, malzeme - teknik ve bezeme özellikleri analiz edilmiştir. Yapı açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, iki eyvanlı ve iki katlı plan tipiyle Konya’daki günümüze ulaşan tek medrese örneği olması açısından özeldir. Yapı iki katta dağılan öğrenci odaları, dersane odaları, mescit, türbe gibi birimleri içeren kurumsal kimliği ile Konya’nın en fazla öğrenciye sahip medreselerinden biri olduğu düşünülmektedir. Ayrıca medresenin avlusunu kuşatan eyvanlar ve revakların firuze renkli sırlı ve sırsız tuğla ile çini mozaik tekniğindeki firuze ve kobalt mavisi çinilerinden dolayı yapı “Sırçalı Medrese” adıyla ünlenmiştir. Yapının çinileri kadar taç kapıda yer alan taş süslemelerinin de önemli ve eşsiz olduğu görülmüştür.

Sırçalı Medrese’nin ilk tasarlandığı zamanlardan günümüze kadar olan süreçte zaman zaman yıkımlar yaşadığı fakat yapının geçirdiği tadilat ve onarımlarla yapının tasarlandığı ilk haline döndürüldüğü ve orijinalliğini yitirmeden günümüze geldiği belirlenmiştir. Ayrıca günümüzde yeni işlev verilen tarihi yapının Konya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü olarak kullanıldığı ve yeni işlevine başarılı bir şekilde adapte olduğu görülmüştür.

Anadolu Selçuklu Medrese Mimarisi’nin özgün örneklerinden biri olan Sırçalı Medrese’nin bir kültürel miras olarak korunarak gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Geçmişle günümüz arasındaki en önemli köprüler olan bu tür tarihi yapıların kültürel anlamda gelişmemize katkıda bulunacağı ve bilinmeyenlere ışık tutacağı açıktır. Diğer bir ifadeyle, tarihimize ışık tutan bu yapıları yaşatmak ve korumak onlar hakkında daha çok bilgi edinmemizi sağlayacaktır. Elde edilen verilerle Sırçalı Medrese ile ilgili kültürel bir

envanter oluşturulmuş ve bu kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlanmıştır. Bu çalışmanın ilerleyen dönemlerde yapılacak çalışmalara belge niteliği taşıyan bir altlık oluşturması ümit edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Akok, M. (1969). Konya'da Sırçalı Medresenin Rölöve ve Mimarisi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 18 (1), 5-35.
- Aslanapa, O. (1973). Türk Sanatı II Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonlarına Kadar, Başbakanlık Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul.
- Bayburtluoğlu, Z. (1993). *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum: Erzurum Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Bilget, B. (1989). Gök Medrese, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çatakoğlu, M. (2002). *Anadolu Selçuklu Dönemi İlmî Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmî Faaliyetlerine Tesiri*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Demiralp, Y. 1999, Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Demircioğlu, B. 1997, İstanbul Genelinde Orta Öğretim Yapılarının Kullanıcı Sorunları Açısından İncelenmesi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Doğan, Ş. N. (2010). Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği İle Mübarizeddin Ertokuş. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1):231-251.
- Doğan, N. (2013). Ortaçağ'da Anadolu'nun Eğitim Mekânları: Selçuklu Medreseleri-Dârüşşifâlarından Örnekler, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, (2), 429-433.
- Duran, R. (2001). *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta'mir)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erdemir, Y. (2002). *Konya Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi*, Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2001). Selçuklular döneminde Anadolu'da felsefe ve bilim (bir giriş), *Cogito* 29, 152-167.
- Huart, C. (1895). *Épigraphie Arabe D'Asie Mineure*, Paris: Imprimerie Paul Lemaire.
- İbn Bibi. (1996). *El Evamirü'l- Ala'ıye Fi'L- Umuri'L-Ala'ıye (Selçuk Name)*, II. M. Öztürk (Haz.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kemaloğlu, M. (2015). XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim-Öğretim (Medreseler), *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5, (2), 89-106.
- Konyalı, İ. H. (1964). Konya Tarihi, Konya Belediyesi Yayınları.
- Kuban, D.,(1981). 100 Soruda Türkiye sanatı tarihi, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Kuran, A. (1969). Anadolu Medreseleri I, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Meinecke, M. (1968). Tuslu Mimar Osman oğlu Mehmed ve Konya'da 13. Yüzyılda Bir Çini Atölyesi, *Türk Etnografya Dergisi*, 11, 81-93.
- Merçil, E.,(2002). Türkiye Selçukluları, VI, Türkler, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Semerci, F. (2017). Anadolu Selçuklu Medreselerinin Cephesel ve Mekansal Kalite Analizi: Sivas Kenti Örneği, *İslam Medeniyetleri Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, Cilt: 2/Sayı:3, 296-298.
- Sönmez, Z. (1989). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sözen, M. (1970). Anadolu medreseleri Selçuklular ve Beylikler devri, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Özlük, N. (2008). Anadolu'da Selçuk Sanatı, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24. sayı, Konya
- Usta, A. (1994). Anadolu Türk Mimarlığında Form Analizi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi
- Ünan, F. (2006). Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde eğitim, A. Y. Ocak (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemi uygarlığı 1-2* (ss. 389-399), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Yaldız, E. (2003). Konyadaki Medrese Yapılarının Yeniden Kullanım Koşullarına Göre Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Yıldız H. K. (1989). Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul, 70-71.
- Yüksel, H. (2006). Anadolu Selçuklularında Vakıflar, A.Y. Ocak (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I-II*, (ss. 309- 325), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.